

A Csongrád megyei munkásmozgalom néhány vonása az ellenforradalmi Horthy-korszakban

Nemcsak az intő példák, hanem a saját tapasztalatok nyomán is meggyőződésemmé vált, hogy helytörténetet írni az adott korszak beható ismerete nélkül meglehetősen kockázatos vállalkozás. A helyi munkásmozgalom-történet művelésekor a buktatókat úgy kerülhetjük el többé-kevésbé, hogy az országos gazdasági, politikai háttér ismerete mellett tisztában vagyunk a munkásmozgalom történetek szóbanforgó hazai — és ha kell nemzetközi — szakaszával, de azzal a közvetlen közeggel is, amelyben a helyi munkásmozgalom vagy annak bennünket érdeklő része él és küzd. Csak ily módon kerülhetjük el a választott téma kapcsán az olyan — különösen régebben — előbukkanó „következtetéseket”, hogy az ellentétek mélyülnek, az elégedetlenség nő, az elnyomás fokozódik, ez vagy az a szervezet jobbra vagy balra tolódik stb. Kellő alátámasztás, viszonyítás nélkül gyanút keltő, levegőben lógó megállapítások ezek. noha adott esetben akár igazak is lehetnek. Gyakori tapasztalat — korszakunknál maradvány —, hogy a rendszer, a rezsim, a hatalom elvont, sematikus valamiként lebeg a helytörténeti dolgozat felett, vagy pedig csak egyedi képviselőjében bukkan fel a műben. Az utóbbi azután vagy megtestesíti a fantomizált hatalmat vagy nem. (A második esetben kész a zavar. Még jó, ha a hatalom ilyen rendhagyó képviselőjéből nem válik „haladó hagyomány”). Pedig a rendszernek sok-sok vonásból kirajzolódó, változó arculata — történelme — van. A Horthy-korszak alapvonásaiban kezdettől fogva egy fasiszta jellegű rezsim képét mutatta, még akkor is, ha nem mindjárt és nem mindig egyforma élesek ezek a vonások. Kétségtelen azonban, hogy az idő előrehaladásával a kép egyre karakterisztikusabbá válik. A helytörténet — mint rész — nyilván szükségképpen illeszkedik az egészhez, ugyanakkor fontos, jellegzetes részletekkel, színekkel egészítheti ki azt. A helytörténetírás eme dialektikus viszony figyelembevételével nagyon fontos feladatokat teljesíthet.

A képes beszédről egyszerűbbre fordítva a szót és témánkhoz is közeledve: *Bethlen*, a „reálpolitikus”, számos objektív és szubjektív tényező hatására kényszerült kompromisszumos megoldásokra a rendszer konszolidálása során. Ezek jórészt az ellenforradalom hatalomra jutásának történelmi körülményeiből adódtak. Az ismert összképet már ebben a szakaszban érdekesen színezi a Csongrád megyei helyzet. Nem volt még egy része Magyarországnak, ahol az ellenforradalom hatalomra jutása és berendezkedése olyan bonyolult és sajátos módon történt volna meg, mint Csongrád megye mai területén. Csak a megye Algyőtől északra fekvő — a Tisza jobb parti — része élt a Tanácsköztársaság uralma alatt 133 napon át. Másutt francia, román, illetve szerb megszállás volt. Ez a körülmény, mivel a megszállás csak 1920—1921 folyamán szűnt meg, sajátos módon az ellenforradalom nyíltan terrorista szakaszának érvényesülését is korlátozta. Ugyanakkor a különítményes terror is Szegedről indult útjára, kezdődött el Szatymazon a Prónay-különítmény rémtettei formájában. Nem jelenti mindez azt, hogy a megtorlás, a számonkérés a megszállt részekben elmaradt volna. Bármily körülmények között szerveződött is meg az ellenforradalom helyi hatalma — tovább bonyolítván a „keresztény kurzus” 1921—1922-ig tartó zűrzavaros időszakát —, igyekezett eleget tenni alapvető rendeltetésének: elvégezte a megtorlás és a fékentartás kettős feladatát. Az ismert módszerek igénybevételével (bírói ítéletek, internálás, rendőri felügyelet, igazoltatási eljárás stb.) az intézményesített terror hatalmas tömegekre kiterjedő szűrést végzett, amelynek indítékai között ott volt a megfélemlítés, a gerinctörés, a gerinchajlítás szándéka is. Mindez nem múlt el számukra kedvező eredmények nélkül. A konszolidáció a kurzus időszakával szemben a hatalom, a rendszer állandósuló vonásait teremtette meg. Bár a folyamatnak szükségképpen restaurációs jellege is volt, az új viszonyok újfajta hatalmi rendszert követeltek az uralkodó osztályok érdekében. *Bethlen* a kompromisszumok ellenére, illetve ezekkel együtt a kurzus minden fontos — itt nem részletezhető — ideológiai, politikai, szervezeti elemét integrálta rendszerébe. Lényeges a hatalomgyakorlás szempontjából, hogy a jól kiépített polgári és fegyveres hatalom egész „személyi állománya” a proletárforradalom — számára döbbenetes — tapasztalatai nyomán megnövekedett szubjektív indulatokkal fordult a munkásmozgalom, de általában a munkásosztály és a parasztság elégedetlenkedő megnyilvánulásai ellen. Az egyébként is egyértelműen negatív irány-

ba eltolódott kereteket ilyen megváltozott magatartással töltötte ki. Ez nem elhanyagolható tényező, különösen vidéken nem! A hatalom gyakorlása mindig függ az országos irányítás elveinek, intézkedéseinek helyi értelmezésétől, alkalmazásától. Csongrád megyében is, különösen a községekben, falvakban — de nemcsak ott — a „túteljesítés” a jellemző. (Pl. a Bethlen—Peyer paktum értelmezése vonatkozásában.) Ugyanakkor az sem mondható el, hogy a megye egész területén azonos volt a helyzet. A városokban, különösen a törvényhatósági jogú városokban — Szeged és Hódmezővásárhely — mutatkozott eltérés kedvező irányban. A társadalmi összetételből, a hagyományokból és egyéb tényezőkből adódó körülmények, valamint a politikai erőviszonyok hozták magukkal, hogy e helyeken inkább tapasztalható a hatalom részéről rugalmasság, taktikázás.

Itt kell megemlítenünk egy további, el nem hanyagolható vonását a megye arculatának. Az országos vidéki átlagot meghaladóan élt tovább területünkön a polgári ellenzék (a Rassay-párt Szegeden, a 48-as függetlenségi Kossuth-párt Vásárhelyen, **Makón és Szentesen**). Ennek fő éltetője a megyében a forradalmak előtt széles körben megmutatózó 48-as ellenzékiség, és a városokban — főképpen Szegeden — az előbbi hagyományokhoz is kapcsolódó demokrata-liberális felfogás. Ennek az ellenzékiségnek két alapvonását azonnal meg kell említeni. Az egyik: korlátozott mivolta. A korlátok jórésze az ellenforradalmi rendszer szelleméből és intézkedéseiből származott, a másik része azonban önkorlátozás volt, amely a forradalmak nyomán keletkezett. A másik: a heterogenitás, az egymástól nagyon eltérő árnyalatok léte, amely a rendszerhez való illeszkedés fokában is kifejeződött. Létezésük fontos, tevékenységük mércéje csak az lehet, hogy a fasiszta jellegű rendszerrel szemben bizonyos polgári, értelmiségi, sőt paraszti ellenzékiséget fejeztek ki. Súlyukra jellemző, hogy 1922-től 1939-ig Szegeden és Vásárhelyen — tehát a titkosan választó városokban — képviselői mandátumokkal rendelkeztek, és a helyi törvényhatósági testületekben is számottevő szerepük volt.

Érdekes színfoltként bukkan fel **Dénes István** Földműves és Munkás Pártja, amelynek egyik központja és szervezkedési területe szintén a megyében volt. Ennek a kurzus éveiben létrejött pártnak éltető eleme, befolyásának alapja a földreform-demagógia volt. Bár a pártvezér a keresztény és nacionalista felfogás hangoztatásával igyekezett alkalmazkodni a kor szelleméhez, a helyi hatóságoktól nem sok kíméletet kapott, mert azok joggal tartottak attól, hogy a párt a falusi szegénység elégedetlenségének egyik gyűjtőhelye lehet.

A rendszer befolyását közvetlenül biztosítani szándékozó munkásszervezetek közül kettő működött a megyében. A keresztényszocialisták az első években — különösen Szegeden — megkülönböztetett helyzetben voltak, ám fokozatosan háttérbe szorultak. A megyéből indult ki a Földmunkások Vállalkozó Szövetkezeteinek a megszervezése. Ez az alakulat a rendszer szociálpolitikai törekvéseit lett volna hivatva bizonyítani, főképpen azonban arra szánták, hogy a szocialista befolyást ellensúlyozza a földmunkások, mindenekelőtt a kubikosok között. A törekvésnek lényegében mindkét oldala csődöt mondott, bár a megyében működő hét földmunkásszövetkezet mindvégig fennállott.

Íme — a vázlatosnál is elnagyoltabb —, a háttér, a közeg, amelyben a szocialista munkásmozgalom Csongrád megye területén elkezdte és folytatta keserves küzdelmeit az ellenforradalmi rendszer negyedszázadán át. Az ellenforradalom a megyében is megszakította a hagyományos munkásszervezetek működését. Ez alól szinte országosan is Szeged volt a kivétel. A franciai megszállás sajátos körülményei lehetővé tették e városban a szocialista szervezetek folyamatos működését. Az a szembetűnő sajátosság bontakozott ki, hogy itt korábban megszűnt a proletárdiktatúra, de későbbben érvényesült a nyílt ellenforradalmi hatalom. Az utóbbi körülmény két érdekes momentumhoz vezetett. A szegedi baloldali szocialisták határozott és nyilvános bírálatban részesítettek az 1919 augusztusában újjáalakuló SZDP vezetésének nyilvánvaló jobboldaliságát. Továbbá, megint csak eléggé egyedülálló módon jól szerkesztett, harcos újságjuk jelent meg *Munka* címen 1919—1920 folyamán.

Az általános azonban az volt, hogy a szakszervezeti csoportok 1920—1921-ben, az SZDP helyi szervei pedig az 1922-es választási harc során alakultak újjá. A késésben nemcsak az ellenforradalmi terror játszott szerepet, hanem — a pártszervezetek újjászervezésében különösen — az is, hogy az SZDP országos vezetése 1920 elején opportunista módon kimondta a politikai passzivitást, és csak a Bethlen—Peyer paktum megkötése után fogott hozzá a pártszervezetek újjászervezéséhez.

Az adott viszonyok között — talán még inkább mint a háború előtt — az SZDP és a szakszervezetek tevékenysége különösen vidéken összefonódott, mégpedig minél

kisebb helyről volt szó, annál inkább. A szocialista mozgalom helyi súlyát és befolyását a szervezett munkásság és a földmunkásság arányában lehet leginkább lemérni. A megyében az ipari munkásság szervezetsége hasonló volt más vidéki nagyvárosokéhoz és környékükhöz. Szeged természetesen kiemelkedett a sorból (1923-ban Debrecen és Pécs után a harmadikként következett a szervezett munkások taglétszáma tekintve). A trianoni békekötés következtében Szeged munkásmozgalmi központ jellege a múlthoz képest megerősödött. Vásárhely a hasonló helyzetű és társadalmi összetételű városok sorában élen járt a munkásszervezetek tekintetében, de mindegyik megyei városban működött néhány szakszervezeti csoport. Az ipari struktúrából adódóan az építőmunkások szervezetei álltak az első helyen, utánuk a bőrösök következtek, majd sorrendben a fások, az élmezőnyiek, a nyomdászok, a szabók, a vasasok és a textilesek.

Ami a megyében többletet jelentett a hasonló helyzetű vidéki területek mozgalmához képest, az főképpen a Földmunkások Országos Szövetsége helyi csoportjainak működéséből adódik. A régi agrárszocialista hagyományokkal rendelkező megye területén volt Békés megye mellett a földmunkásmozgalom legkiterjedtebb bázisa és egyik központja. A szövetség 1921-ben Szentesen tartotta meg országos újjáalakuló kongresszusát. Azután végig az egész időszakban számottevő csoportok működtek a megyének mind az öt városában, valamint Dorozsmán és Mindszentben. Az 1922-es, 1923-as években azonban az újabb csoportok létrehozására irányuló kísérleteket kudarcba fullasztották a hatóságok, amelyek a meglévő csoportok működését is különös buzgalommal igyekeztek akadályozni. A szervezetség csúcspontja mind az ipari, mind a földmunkásság tekintetében az 1922—1923-as évekre esik. (Ez is egybevág az országos képpel.) A konszolidáció, a stabilizáció előrehaladásával párhuzamosan fokozatosan csökkent a szervezeti és a politikai befolyás.

A legális munkásmozgalom tevékenységi köre egyébként azonos volt a másutt tapasztalhatóakkal. Az életviszonyok javulásáért folytatott szakadatlan, de hullámozó küzdelem, a szervezetek létéért, fenntartásáért vívott harc, a munkahelyeken, a szervezetek testületeiben és fórumain, a munkásotthonok mindennapi összejövetelein folytatott politizálás, agitáció voltak a tevékenység fő területei. Külön kell utalnunk a választási küzdelmekre. Az ellenforradalmi rendszer sajátosságaiból adódóan a törvényhatósági, a képviselőtestületi és az országgyűlési választások idején némileg kitágult a politikai tevékenység lehetősége. A megyei munkásmozgalom — nem is eredménytelenül — élt ezzel. A megye minden városában sikerült bejuttatni szocialista küldötteket a városi önkormányzati testületekbe. Szentesről a Csongrád megyei, Makóról a Csanád megyei törvényhatóságokba is. A titkosan választó, két törvényhatósági jogú városban szociáldemokrata országgyűlési képviselőket is megválasztottak a munkásság széles körű és egységes támogatásával. Vásárhelyről 1922-ben és 1935-ben, Szegedről 1922-től 1935-ig minden országgyűlési választáson került szociáldemokrata képviselő a parlamentbe. (Szeged igazi politikai arculatáról sokat elárul, hogy 1935-ig a három választókerületből kettőben ellenzéki képviselőjelölt jutott be az országgyűlésbe.) Mindez együttesen — az objektív körülményeket is tekintetbe véve — az országos vidéki helyzethöz képest mutat a mozgalom lehetőségei és befolyása szempontjából.

Mármint ami azt a kérdést illeti, hogy az említett harci területeken milyen politikai magatartás, a problémák milyen megközelítése jellemezte a mozgalmat, azaz milyen volt annak arculata a mai Csongrád megye területén, a rövid válasz szinte lehetetlen. Nyilvánvaló, hogy az általánosan ismert országos képpel a szegedi mozgalom helyzete esett leginkább egybe. A többi városban már jóval több az esetlegesség, az egyéni vonás. A tények sora bizonyítja, hogy az baloldaliság, az ellenzékiesség, a harcoság állandóan jelen volt a megye legális munkásmozgalmában. Ennek közvetlen alapját az általános tényezőkön kívül az adta, hogy az ipar helyi összetételéből következően a megye legkiterjedtebb szakszervezetei éppen az építők és a bőrösök körében működtek. E két szakszervezet pedig az egész korszakban országosan is egyik fő bázisa volt a baloldali ellenzéknek. Ehhez jön még, hogy a Földmunkások Országos Szövetségének szervezetei is az országos átlagot meghaladó mértékben tevékenykedtek a megye területén. Ezekben a szervezetekben pedig szintén élt az osztályharcos ellenzéki szellem, hiszen az agrárproletariátus rendkívül súlyos helyzete következtében a széles körű elégedetlenség, az ösztönös lázadás lecsapódó helyei és közvetítői voltak, az országos pártirányítás opportunizmusa pedig nehezen tudta érvényesíteni körükben a befolyását.

A húszas évek második felében az ellenzéki magatartás mind tudatosabb, mind szervezettebb formát öltött. Ebben főképpen az illegális KMP növekvő befolyásának hatása játszott közre. Szegeden, az 1922-es illegális szervezkedési kísérletektől kezdve, ha megszaktításokkal is, a kommunista irányú és tartalmú illegális tevékenység állandósult a város munkásmozgalmában. Így volt ez annak ellenére, hogy a párt országos vezetésével a szervezeti kapcsolatokat csak időnként és átmenetileg sikerült megermenteni. Hasonló folyamatosságra és állandóságra még leginkább Makón találunk példát, de a megye más helyein is éltek és dolgoztak a legális mozgalomban kommunisták, valamint szimpatizánsok, akik néha magányosan — de sohasem elszigetelten — ritkán felsőbb összeköttetést is találva, képviselték a kommunista forradalmiságot.

Amikor a KMP az 1920-as évek közepére jelentős sikereket ért el az illegális szervezetek kiépítése, az illegális és a legális munka összekapcsolása területén, ez a megyében is fokozottan éreztette hatását. Az MSZMP itt is meginduló szervezkedésének Szeged volt az egyik központja a környékre is kisugárzó hatással, de Vásárhelyen, Makón, Szentesen, Csongrádon és Mindszenten is voltak az MSZMP-nek szervezetei. Tagjaik, hiába volt az MSZMP-nek bizonyos legalitása, lényegében csak illegálisan folytatható, helyi szervezői és résztvevői illegális kommunista munkát végeztek, a KMP-hez csatlakoztak, amikor részt vettek az MSZMP munkájában. Ezzel párhuzamosan, különösen pedig az MSZMP működésének lehanyaglásával, a szakszervezetek jelentették a kommunisták fő működési területét. Különösen jelentősek ebből a szempontból a szegedi fejlemények. A város munkásmozgalmában annyira megerősödött a baloldali ellenzék, hogy 1929 végén egy ellenzéki építőmunkás előterjesztése alapján az öszvezetőségi ülés szótöbbséggel elfogadta az ismert jobboldali titkár, *Lájer Dezső* és a végrehajtó bizottság lemondását. Ez az érvényben levő szabályok demokratikus betartása mellett lényegében a baloldal felülkerekedését jelentette volna a városi szociáldemokrata szervezetekben. Lájerek azonban felrúgták a szabályokat, központi segítséggel megsemmisítették az eredményt és maradtak a helyükön. A szervezett akció nyilvánvaló összefüggésben volt azzal a ténnyel, hogy ismételtén létrejött az illegális kommunista sejt a városban, és megalakult Szeged székhellyel a KMP dél-alföldi bizottsága. Jelentős szerepet játszott a folyamatban *Ladvánszky József*, az építőmunkások népszerű vezetője, a szegedi munkásmozgalom kiemelkedő személyisége.

Az 1929—1933-as világgazdasági válság időszakában a megye területén is egyik kulminációs pontja volt a munkásmozgalmaknak. Országosan is joggal számon tartott, jelentős események következtek be. Mint ismeretes, a válság nem minden iparágat érintett egyformán. A megye gazdasági struktúrájából adódóan azonban kevésbé voltak meg azok a tényezők, amelyek a munkanélküliségen valamit enyhíthettek volna. Az egyre súlyosbodó helyzetre minden érdekelt tényező a maga módján reagált. A kommunistáknak a vidéki szervezetek kiépítésére irányuló erőfeszítései ekkor mutatták fel a legnagyobb sikereket a megyében, politikai befolyása is ekkor érte el csúcspontját. A KMP Szeged székhellyel létrejött dél-alföldi bizottsága szerteágazó kapcsolatokat épített ki a megye területén, elsősorban Makó irányában. Az 1930-ban történt nagy lebukás után, 1932-re ismét nagyszabású, illegális szervezkedés bontakozott ki Szegeden.

Renkívül figyelemre méltó, hogy az 1930-as és az 1932-es szervezkedés széles legális tömegbázishoz kapcsolódott. 1930-ban az ellenzéki arculatú Építőipari Munkások Blokkja *Ladvánszky József* vezetésével adta a tágabb hátteret a *Gera Sándor* és *Gladics József* irányításával zajló tevékenységhez, 1932-ben pedig *Gombkötő Péter*, a sejt titkára, aki kezdettől fogva felkarolta a szociáldemokrata ifjúsági szervezetet, az OIB helyi szervezkedését és teremtett körében jó bázist az illegális mozgalom számára. Ebben igen nagy segítségére volt *Szepesi Imre*, a baloldali szocialista fogorvos. Az utóbbi esetben fontos, megemlítendő körülmény, hogy a fiatal értelmiségnek a munkásmozgalom iránti érdeklődése, amely a válság időszakában világszerte fokozódott, Szegeden — magyar viszonylatban kiemelkedő fontosságú — fejleményekhez vezetett. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma néven ismert, főleg az egyetemisták körében létrejött mozgalom néhány képviselője révén — közöttük *Hont Ferenc*, *Radnóti Miklós*, *Buday György*, *Ortutay Gyula* stb. — szoros kapcsolatba került Szepesivel, az OIB-vel, a munkásokkal és így közvetve az illegális KMP-vel is.

A fenti körülményeket azért is ki kell emelnünk, mert a bennük megnyilvánuló politikai magatartás nem mindig és nem mindenütt volt jellemző a KMP válság alatti tevékenységére.

A továbbiakban — részletezés nélkül — csupán utalhatunk a megyei munkásmozgalomnak a válság idején megmutatkozó két fontos vonására. Az egyik: a szapo-

rodó tüntetések, amelyek nem voltak függetlenek a KMP befolyásától, de az SZDP magatartásának bizonyos változásaitól sem. Szegeden kívül különösen emlékezetes, harcos tömegtüntetések zajlottak le ezekben az években Dorozsmán, Csongrádon és Mindszenten. A másik: az országos munkásmozgalom történeti irodalmából ismert az a fejlemény, miszerint az SZDP falusi pártszervezeteket is alakíthatott és alakított ebben az időben. Megyészerte nagy reményekkel jöttek létre ezek az új szocialista szervezetek, jellemző módon még a szegedi tanyavilágban is. A reménykedés persze túlzott volt, az erőteljes hatósági reakció és az SZDP megalkuvó visszavonulása után sorra megszűntek ezek a falusi pártszervezetek. A kép ez esetben is megegyezik az országgal.

Ami a hatóságok válság alatti tevékenységét illeti: megnövekedett éberséggel és erőszakkal, valamint a segélyező kísérletek ismert formáival igyekeztek gátat vetni a megélénkült munkásmozgalomnak. Mindkét irányú — néha a kétségbeesés határát súroló — erőfeszítéseik mögött az a félelem bujkált, amiről a dorozsmai járás főszolgabírája írt 1930-ban: „... könnyen megismétlődhetnek a 11 évvel ezelőtti események, a hamu alatt parázs ég...”

Ez az aggodalom vezetett végeredményben a válság minden bizonnyal leglényesebb következményéhez, amelyet általában úgy emleget a történeti irodalom, mint *Gömbös Gyula* kísérletét a totális fasizmus bevezetésére. Igaz, azt is meg szoktuk állapítani, hogy Gömbös próbálkozása kudarcot vallott. Am az is tény, hogy az újra jelentkező jobbrólodási hullám, ha időnként meg is torpant, ha nem is egyes vonalban terjedt tovább, már nem állt meg a rendszer végső bukásáig. A válság közvetlen tapasztalatainak hatásán kívül táplálta a folyamatot a fasizmus nemzetközi előretörése, a bekövetkezett revízió, a belső szociális és társadalmi feszültség. Hogy mindez milyen további súlyos következményekkel járt a munkásmozgalomra, az Csongrád megye területén is világosan nyomon követhető.

Egyik, korántsem elhanyagolható tényezőként a különböző szélsőjobboldali mozgalmak kinyújtották csápjaikat — nem is eredménytelenül — a hagyományos munkásmozgalom közvetlen bázisa, az ipari és a földmunkásság irányába is. Kezdődött azzal, hogy a Gömbös-féle NEP a „vezér” mögé felsorakoztatni szándékozott „nemzeti egység mozgalom”-ba a földmunkásokat is igyekezett bevonni. Egyebek mellett a dorozsmai és a szentesi példa bizonyítja, hogy nem minden siker nélkül. Folytatódott a szintén Gömbös szellemében megszervezett Nemzeti Munkaközpont tevékenységével, amely Gömbös halála után is kormánytámogatást élvezve működött tovább. A különböző szélsőséges fasiszta pártok és mozgalmak, mindenekelőtt Szalasiék, szintén előretörtek a megyében és behatoltak a szocialista munkásmozgalom természetes bázisának a periferiáira is. E folyamat a megyében megegyezett az általánossal. Volt azonban ebben a vonatkozásban helyi különlegesség is. Szegeden 1937—1938-ban létrejött és hallatlanul gyors sikereket ért el a kleriko-fasiszta Hivatásszervezet. A kedvező helyi feltételek és körülmények mellett elősegítette ezt, hogy *Imrédy* miniszterelnökségének időszaka kitűnő háttérrel nyújtott számára. Az említett szervezetekben feltűntek, nemegyszer vezető szerepet játszottak a szocialista mozgalom renegátjai. Kétségtelen azonban, hogy a szélsőjobboldali, fasiszta mozgalmaknak a befolyása az ipari és a földmunkásság között esetleges és átmeneti volt. Szociális demagógiájuk gyors visszhangra talált a bajok megoldását mindenáron óhajtó tömegek között, a beváltatlan ígéretek azonban magukkal hozták a gyors kiábrándulást. Egyet feltétlenül elértek. Hozzájárultak a szocialista mozgalom visszaszorulásához, elősegítvén ezzel a rendszer alapvető törekvéseit. A hatalom pedig — amely egyébként e téren versenyben volt a szélsőjobboddallal —, bár a legális munkásmozgalom felszámolására szinte a végső bukásig nem szánta el magát, fokozta a korlátozó intézkedéseket (a zsidótörvények, a sajtótörvény, a háború idejére bevezetett rendkívüli intézkedések, a különbírászkodás, az internálás visszaállítás, a munkaszolgálat bevezetése stb.). Összességében a munkásmozgalom életfeltételei és lehetőségei nagymértékben romlottak. Ez az elsődleges szempont, amit figyelembe kell vennünk a Csongrád megyei munkásmozgalom ezidőbeli tevékenységének megítélésében is.

A szocialista mozgalom kitartó harcosai el nem évülő érdemeket szereztek ezekben az években a szervezetek megvédésére, a szélsőjobboldali rohamok visszaverésére tett erőfeszítéseikkel. Ez a küzdelem egyre inkább az antifasiszta munkásegységfront, a népfront jegyében zajlott. Az utóbbi vonatkozásban úgyszólván országosan is egyedülálló a makói fejlemény, ahol az 1935-ös választások után kibontakozott az ellenzéki pártok együttműködése a Kossuth-párt, a Szociáldemokrata Párt és a Kisgazdapárt részvételével. E tömörülés *Erdei Ferenc* aktív közreműködése nyomán az 1937-

ben megalakult Márciusi Front helyi bázisává vált és így áttételesen és sajátos módon ugyan, de a népfrontpolitika gyakorlati megnyilvánulásának legfontosabb eredménye volt a mai Csongrád megye területén. Igaz, közvetlen hatását tekintve ez is átmenetinek bizonyult. Az 1939-es évben a jobboldal elérte befolyásának csúcspontját. A nyilasok két mandátumot szereztek a megyében, elvesztett viszont az utolsó baloldali ellenzéki mandátum is. (Az SZDP-re leadott szavazatok száma Szegeden pl. felére csökkent 1935-höz viszonyítva.)

Ilyen közvetlen előzmények után következett el a második világháború időszaka. A visszaszorított, szűk tevékenységi körre korlátozott munkásszervezetek fenntartották, őrizték és tartalommal is igyekeztek megtölteni kereteiket. Mégpedig — ez a megye minden szervezetére elmondható — a teljes munkásegység jegyében. Nem egyszerűen arról volt azonban szó, hogy a közös bajban egymásra találtak és együtt reménykedtek a munkásmozgalom áldozatkész harcosai — bár erről is —, hanem többről. Ez pedig az antifasiszta munkásegység tudatos vállalása és alakítása volt a népfrontpolitika jegyében. A népfrontpolitika megértését, szükségességének felismerését a tapasztalatokon kívül az országos fejlemények, a KMP-vel, a Békepárttal és a baloldali szocialista vezetőkkel fenntartott kapcsolatok is elősegítették. (Pl. *Kállai Gyula* többször tartott előadást Szegeden, *Szakasits Árpád* és *Marosán György* is megfordult néhányszor Szegeden, illetve a megyében.) A háború menetében bekövetkezett fordulatból, illetve ehhez kapcsolódóan a Kállay-kormány ismert politikájából adódó megnövekedett lehetőségekkel is elég jól élt a helyi mozgalom. Bár *Szedes Ferenc*, a megyében is a szociáldemokrata, a jobboldal elképzeléseihez szerette volna idomítani a megélénkült munkásmozgalmat, az antifasiszta munkásegység megbontására irányuló kísérlete nem sikerült.

Amit végezetül összegezés helyett mondhatunk: Csongrád megye munkásmozgalma e hallatlanul nehéz negyedszázadban történelmi tetteket teljesített. Tevékenységének azzal a részével is, amely megegyezett az országosan tapasztaltakkal, meg azzal is, amely csak e táj munkásmozgalmára volt jellemző. Vezetői és közkatonái közül sokan őrizték és folytatták tovább a harcos, forradalmi hagyományokat, ezzel segítették megalapozni a forradalmi jövőt, ami jelenünk is.

Csaplár Ferenc:

A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma¹

I. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának tevékenységét nemcsak a magyar szépirodalom, a képző- és színházművészet, az etnográfia és az irodalomtudomány tarthatja számon haladó hagyományai között, hanem a honismereti mozgalom is. A kollégium által megtett út azt példázza, hogy a hazai valóság, a múlt és a jelen alapos megismerése és megismertetése a haladó szellemű politikai, tudományos és művészeti cselekvés nélkülözhetetlen feltétele.

A kollégium legrégibb szervezeti őse a protestáns egyetemi hallgatók Bethlen Gábor Köre volt. Az 1920-as években a kör radikális csoportja szervezkedni kezdett. A munka 1928. március 20-án egy vitaesttel kezdődött. *Gesztelyi Nagy László*, a Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara igazgatója tartott előadást *A jövő magyar intelligencia és a tanyakérdés* címmel. Előadása során megdöbbentő adatokkal ecsetelte a magyar Alföld, de különösen a Szeged környéki tanyavilág állapotát, és cselekvésre szólította fel az ifjúságot. E felszólítás nyomán a Bethlen Gábor Kör tagjaiból bizottság alakult a tanyavilág tanulmányozására és a megfelelő munkamódszerek kidolgozására.

A mozgalom ideológiáját *Buday György*, a kör elnöke, a mozgalom gyakorlati és szellemi vezetője fogalmazta meg. Buday „új magyar ideológiája” azon a meggyőződésen alapult, hogy „a magyar faj sorsa és ezzel a magyar nemzet és hazsorsa is szorosan egybeesik, sőt azonos a magyar falu és tanya parasztságának sorsával, mert fajtánk hazánkban való fokozottabb szerephez jutása és a valóban ön-

¹ A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumáról bővebben olvasható: *Csaplár Ferenc* A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumában (Bp. 1967.), valamint A haladó egyetemi ifjúság mozgalmi Magyarországon 1918–1945. című kötetben. (Szerk.: Szabó Ágnes, Bp. 1978. 167–199. old.)